

ТЕЛЕРАДІОПРОСТІР РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НА ШЛЯХУ ДО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються та аналізуються деякі проблеми, що існують у діяльності державних телерадіоорганізацій України, визначаються пріоритетні напрями їх подальшого розвитку в умовах глобалізації та побудови інформаційного суспільства. На основі цифр та фактів характеризується ситуація в телерадіоінформаційному просторі регіонів, а також розглядається один з можливих варіантів реформи державних електронних ЗМІ.

Однією з найважливіших характеристик могутності сучасних країн є їх інформаційний потенціал, який визначається станом розвитку засобів масової інформації і, передусім, друкованих ЗМІ, телебачення, радіомовлення та інтернету. На початку ХХІ століття вони вийшли на перші місця серед найважливіших інститутів демократичного суспільства й не тільки визначають загальний рівень демократії, а й безпосередньо впливають на її розвиток.

З багатьох причин проблеми масових інформаційних процесів, комунікаційної політики й практики, неможливо розглядати ізольовано від проблем становлення й розвитку нової державності, міждержавних і міжнародних відносин. Тому гостро постало питання про користування правами на інформацію і інформування. Ці права пов'язані й з суверенністю держави, і з можливостями нації, народу висловлювати свою суверенну волю, бути активним учасником суспільних процесів. Право на комунікацію у відповідності з міжнародними нормами – невід'ємне право індивідів і народів, фундаментальний спосіб демократизації суспільства. Це право виходить за рамки свободи совісті, свободи висловлювань і друку. Воно має більш могутній соціальний контекст. Отже, нове освоєння інформаційного простору знаходиться у лінійній залежності від переосмислення як концепції розвитку, так і характеру й функцій сучасної національної системи масової інформації та зв'язку. Для оцінки перспектив, напевно, найважливіше – це правильно оцінити національні ЗМІ, їхні ресурси й потенціал.

Аналіз наукової, спеціальної літератури та практичної діяльності показує, що серед посадових осіб та науковців немає одностайної думки щодо вирішення проблем, що існують в інформаційному просторі України, а також шляхів його подальшого руху до інформаційного суспільства. Враховуючи це, питання, пов'язані з перспективами та напрямками розвитку інформаційної сфери є надзвичайно важливими.

Загальна характеристика становища в телерадіоінформаційному просторі регіонів України

Нині в Україні функціонує 30 державних телерадіокомпаній, а всього проліцензовано 1260 телерадіоорганізацій різних форм власності. Отже, частка державних мовників на сьогодні становить 2,38 відсотка.

Для забезпечення потреб вітчизняного теле- і радіомовлення використовується 1830 передавачів з різними частотними характеристиками. З них: 1413, або 78 відсотків, використовується державними телерадіоорганізаціями. Лише одна Національна телекомпанія України для розповсюдження телевізійного продукту, виготовленого, наприклад, на телеканалі "УТ-1", користується мережею з 467 передавачів. Це адекватно діяльності 467 окремо взятих місцевих телекомпаній. Адже Національна рада України з питань телебачення й радіомовлення видає ліцензії як на мовлення каналами, так і на конкретні частоти, отримувачі яких розташовані в різних регіонах України.

У ст. 1 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" під терміном "телебачення" розуміється виробництво і розповсюдження аудіовізуальних передач та програм, а телерадіоорганізацією визнається юридична особа, зареєстрована у встановленому чинним законодавством порядку, яка має право виробляти та розповсюджувати телерадіопередачі та програми. Технічні ж засоби мовлення трактуються як сукупність радіоелектронних засобів та технічних пристроїв, за допомогою яких програми та передачі доводяться до споживачів.

Найважливішими складовими телерадіопростору регіонів є центральні телеканали (бо вони постійно присутні в ефірі регіонів), місцеві комерційні (некомунальні та недержавні) телерадіокомпанії (обласні, міські, районні), обласні державні телерадіокомпанії, кабельне телебачення, проводове та ФМ-радіомовлення, а також технічні засоби мовлення (трансляції та ретрансляції телерадіосигналів).

Ось що говориться з цього приводу в книзі колишнього голови Держкомтелерадіо України Івана Чижача "Україна: шлях до інформаційного суспільства":

"Важливу роль в інформаційному просторі держави відіграють регіональні телерадіоорганізації.

Із 14 регіональних радіомереж 10 зосереджені в Києві. За охопленням території вони набувають ознак загальнонаціональних. Проте, зміст їхніх програм викликає певну стурбованість, оскільки більшість із них орієнтується тільки на *розважальну тематику* й майже не виробляють власного *програмного продукту*. Не кажу вже про дотримання *мовних норм*.

Останнім часом активно розвивається місцеве мовлення, якому належить вагоме місце в загальній телерадійній структурі. Суспільна значущість цих інформаційних суб'єктів – дуже велика. Обласні державні телерадіокомпанії розвиваються шляхом *формування власних телевізійних мереж*, що забезпечує не менш як 14-16 годин мовлення на добу.

Така робота активно проводиться в Автономній Республіці Крим, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Херсонській, Черкаській та деяких інших областях України.

У цих регіонах територія *покриття програмами* державних телерадіокомпаній коливається від 30 до 70 %, що певною мірою забезпечує потреби населення в різноманітній інформації.

Водночас варто зазначити, що *розбудовані мережі* недержавних місцевих телерадіоорганізацій, які мали б забезпечувати плюралізм думок на місцевому рівні, на жаль, використовуються ними переважно для ретрансляції вітчизняних та іноземних програм" [1: 93].

Окремого акценту потребує стан *кабельного телебачення*. Якість роботи кабельних операторів сьогодні викликає чималий резонанс. З одного боку, громадяни отримують більше свободи й комфорту у виборі телевізійного продукту, чим задоволені, а з іншого – дорікають постійним зростанням цін на послуги та обурюються ігноруванням моральних засад суспільства. Уряд переконаний у необхідності законодавчого врегулювання діяльності суб'єктів кабельного телебачення, котре забезпечило б доступність до цих технологій усіх верств населення.

Державні телерадіокомпанії забезпечують висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Більшістю з них укладено відповідні угоди з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

Водночас треба зазначити, що чинний розподіл повноважень між органами державної влади в інформаційній сфері призводить до міжвідомчих непорозумінь, ускладнює вирішення нагальних проблем. Так, досі не визначено генерального замовника з виробництва й розповсюдження теле- й радіопрограм. Хоч очевидно, що забезпечити цілісність і системність мовлення та виконання в повному обсязі державного замовлення може лише один замовник – орган, який відповідає за формування та реалізацію державної інформаційної політики. У зв'язку з цим розроблено проект постанови Кабінету Міністрів "Положення про державне замовлення на виробництво і розповсюдження теле- та радіопрограм" [2: 69].

За останні роки набула сталого характеру тенденція до скорочення потужностей телевізійних і радіомереж. Так, загальна потужність телевізійної мережі УТ-1 скоротилася майже на 50 %.

Радіомовлення в Україні переживає період трансформації: відбувається зменшення провідного, короткохвильового та середньохвильового способу поширення сигналу й значно зростає кількість станцій, що працюють у ФМ-діапазоні (переважно комерційні).

Передусім потерпає державне радіомовлення: загальна радіопередавальна потужність радіопрограм УР-1, УР-2, УР-3 в діапазоні довгих та середніх хвиль зменшилась у десятки разів. Різко звузилася мережа провідного мовлення: число радіоточок скоротилося з 15 млн. до 6 млн. одиниць. Абонентами провідної мережі є тільки 56 % сімей України.

Сьогодні в Україні існують 378 редакцій *районного й міського мовлення*, що здійснюють трансляції теж завдяки *провідній мережі*. З них – 361 фінансується за рахунок місцевого бюджету. Без цього неможливе повноцінне реформування вітчизняної інформаційної галузі.

Визначальним напрямом розбудови обласних державних телерадіокомпаній має бути формування виокремлених у кожній області телевізійних мереж, здатних забезпечувати не менш як 14-16 годин мовлення на добу. У 12-ти областях для державних мовників створені власні виокремлені мережі, що охоплюють телесигналом понад 70% населення кожного регіону, в 10-ти таку роботу лише розпочато. У Донецькій, Дніпропетровській, Волинській областях розроблені комплексні програми розбудови державних обласних телерадіомереж, що передбачають значне фінансування з місцевих бюджетів. Але у 3-х областях – Київській, Сумській, Івано-Франківській – досі нічого не зроблено. Такий стан справ спонукає до нераціонального використання загальнонаціонального телевізійного ресурсу (передавачів каналу УТ-2) для задоволення хоча б мінімальних потреб обласних державних телерадіокомпаній.

Здійснено перехід на енергозберігаючу технологію (так зване "холодне світло") у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Київській, Луганській, Львівській, Хмельницькій ОДТРК та ДТРК Крим. Це допомагає компаніям заощаджувати чималі кошти за рахунок економії електроенергії.

Практично всі обласні державні телерадіокомпанії мають цифрове відеознімальне та відеозаписувальне обладнання. Комплексно проблема переходу мовлення на цифровий формат вирішена в Луганській ОДТРК, Київській ДРТРК. Процес технічного переоснащення активно проводиться у Волинській, Донецькій, Дніпропетровській, Житомирській, Львівській, Миколаївській ОДТРК.

Для кардинального поліпшення технічного стану державних телерадіоорганізацій розроблено проект Програми науково-технічного розвитку державного телебачення та радіомовлення на 2004-2008 роки. Цей документ окреслює сучасні тенденції розвитку телерадіомовлення й визначає стратегічні напрями діяльності державної складової телерадіоінформаційного простору.

На жаль, слід відзначити, що сьогодні в Україні з 1135-ти маємо 430 збиткових телерадіоорганізацій, які здійснюють мовлення на районному рівні.

Деякі проблеми розвитку телерадіоорганізацій України

1. *Проблема вичерпання радіочастотного ресурсу*. Наразі в Україні проліцензовано 1260 телерадіоорганізацій. Різке збільшення кількості суб'єктів телерадіоінформаційної діяльності в 90-ті роки призвело до того, що на сьогодні радіочастотний ресурс, призначений в Україні для трансляції теле- та радіопрограм, уже практично вичерпаний.

Крім цього, має місце диспропорція інформаційних потоків між Україною та країнами ЄС, а також Росією. З нашого боку інформаційні потоки є значно меншими, ніж з боку Європи та Росії. Зрозуміло, що багато в чому

це обумовлено малобюджетністю українських мовних компаній, а звідси і їх низькою конкурентоспроможністю.

"Проблема вичерпання радіочастотного ресурсу проявляється і в іншому. Зокрема, в ефірі Закарпаття ведуть мовлення 83 станції сусідніх держав. Схожа картина в Чернівецькій, Волинській областях, на Сході України й у Криму.

Потужні передавачі сусідів заповнюють ефір прикордонних областей України, створюють технічні перешкоди. Україна не повинна бути об'єктом спрямованої інформаційної інтервенції, а повинна стати рівноправним партнером, суб'єктом міжнародних інформаційних правовідносин на основі принципу паритетності" [3: 13].

Виходом із ситуації є впровадження та розвиток в Україні системи цифрового мовлення на основі європейського стандарту телебачення DVB-T та стандарту радіомовлення DVB-A, застосування яких дозволить набагато ефективніше використовувати радіочастотний ресурс.

2. Проблема невідповідності кількості телерадіоорганізацій можливостям ринку телерадіоінформаційних послуг України. Головною умовою розвитку будь-якої галузі в ринкових умовах є наявність та заохочення конкуренції, недопущення монополізації ринків у сфері інформаційної діяльності, зокрема в рекламній.

Інформаційна сфера в Україні ще не стала самодостатньою, тобто не може існувати на зароблений прибуток, обмежує свободу журналістів, а декого з них орієнтує на обслуговування політичних інтересів тих, хто має можливість платити. Значною мірою подібний підхід до справи зумовлений економічними реаліями.

Кількість телерадіоорганізацій, які мають ліцензію на право мовлення в Україні, не відповідає реальному ринку реклами. За оцінками фахівців, на телерадіоринку циркулює від 300 до 400 млн. доларів. При цьому 60-70 % із них припадає на канал "Інтер" та студію "1+1". Решта розподіляється між загальнонаціональними телеканалами "Новий канал", "СТБ", ICTV, "Тоніс", "ТЕТ", НТКУ, ТРК "Україна" тощо. Вирішити проблему можливо шляхом збільшення обсягів рекламних послуг і капіталізації ринку.

3. Моральна застарілість та фізична спрацьованість мереж розповсюдження теле- та радіопрограм. Лампові 25-50-кіловатні передавачі мають дуже низький коефіцієнт корисної дії, споживають занадто багато енергії й потребують частого заміни електровакуумних приладів.

Для вирішення проблеми зв'язківці започаткували деякі кроки з модернізації своїх мереж, які знайшли підтримку й на державному рівні: уряд своєю постановою затвердив програму розвитку цього напрямку. Щоправда, її реалізація потребує чималих коштів, і процес модернізації тільки починає набирати оберти.

4. Проблема збитковості проводового радіомовлення. Специфічною особливістю системи телерадіомовлення в Україні є наявність в ній системи проводового мовлення, яка дісталася в спадщину від СРСР. Цей найдешевший і найдемократичніший вид мовлення дуже популярний серед широких верств населення, зокрема сільського. Ним поширюють свої програми НРКУ (додатково до ефірного поширення), ОДТРК, а також районні студії. Вартість послуги складає лише 50 копійок і не відповідає затратам на існування.

На жаль, через цю збитковість кількість радіоточок скоротилася з 18 мільйонів у 1990 році до восьми у 2004 році. Уряд і Держкомзв'язку вживають заходів, аби, принаймні, не скорочувати цю систему надалі.

Можливі напрями реформування державних телерадіокомпаній

Реформа обласних державних телерадіоорганізацій назріла давно. У цьому сенсі можлива реалізація кількох альтернативних проектів. На нашу думку, найбільш реальним з них є той, який передбачає утворення кількох державних акціонерних компаній (ДАК) зі стовідсотковим пакетом акцій, що перебувають у власності держави. При цьому технічне переоснащення здійснюється за державні кошти, вживаються інші заходи щодо покращення матеріально-технічного стану телерадіокомпаній. Після цього слід прийняти відповідні нормативно-правові акти щодо усупільнення державних аудіовізуальних ЗМІ. Створюючи майбутню модель неприбуткових аудіовізуальних ЗМІ України, слід враховувати основоположні принципи, закладені в Законі України "Про телебачення і радіомовлення", який є базовим для регулювання відносин у телерадіоінформаційній сфері.

При цьому проблему слід розділити на три головні блоки.

"Перший. Система державних телерадіоорганізацій, які утримуються і функціонують за рахунок бюджетних коштів для забезпечення інтересів держави. До них належать ДТРК "Всесвітня служба "Українське телебачення і радіомовлення", ДТРК "Культура" та обласні й регіональні державні телерадіокомпанії. Вони мають перейти в статус установ некомерційного господарювання зі 100-відсотковим пакетом акцій у власності держави.

Тому що ці компанії є стратегічним ресурсом держави й використовуються для офіційного представлення України у світі, задоволення культурно-мистецьких запитів населення України та українців за кордоном, а також для забезпечення норм низки законів України щодо висвітлення діяльності органів влади, надання ефірного часу народним депутатам України, оприлюднення передвиборчих програм кандидатів на пост Президента України та в народні депутати України, інформування населення під час особливого періоду, стихійних лих тощо.

Другий блок – система Суспільного телерадіомовлення. Вона має створюватися на базі Національної телекомпанії України та Національної радіокомпанії України шляхом поступового перетворення з обов'язковим законодавчим врегулюванням, особливо питань соціального захисту працівників галузі.

Ця система має утримуватися за рахунок абонентної плати, продажу власної продукції стороннім організаціям і добровільних пожертвувань юридичних та фізичних осіб. Принциповим має бути те, що вона має бути відділена як від влади, так і від бізнесу.

Третій блок – громадські телерадіоорганізації. Як варіант таких організацій вбачається доцільним створення Загальнонаціонального каналу територіальних громад. Його утворюють, не втрачаючи свого статусу, всі державні телерадіокомпанії. Метою створення каналу є висвітлення життя регіонів, джерелами фінансування мають бути внески учасників проекту, поміркована рекламна діяльність, спонсорство тощо" [4: 22].

Цей варіант має забезпечити впровадження сучасної цифрової техніки в державних телерадіоорганізаціях; створення сучасної інфраструктури сервісу та обслуговування технологічної бази не лише державних телерадіокомпаній, а й інших суб'єктів телерадіоінформаційної діяльності; зростання кількості робочих місць для професіоналів вищої кваліфікації; покращення іміджу державних телерадіоорганізацій, збільшення надходжень від власної діяльності.

На створення такої моделі налаштовує те, що нині майнові комплекси обласних і регіональних ДТРК створені за кошти як державного, так і місцевих бюджетів. Отже, автоматично залучити ОДТРК до системи Суспільного телерадіомовлення не вбачається можливим ні з точки зору законності, ні з етичної, оскільки це означало б відчуження частини матеріальних цінностей від місцевих громад на користь центрального офісу системи Суспільного телерадіомовлення.

Світова практика налаштовує саме на такий підхід. У Німеччині, Польщі, інших країнах поруч із потужним Суспільним каналом загальнонаціонального рівня діють некомерційні компанії регіонів, об'єднані в єдиний канал спільною програмною концепцією, організаційною структурою та частотними присвоєннями у регіонах.

Таким чином, оптимальним вбачається впровадження саме цього варіанту подальшого розвитку, що не тільки сприятиме гармонізації відносин у телерадіоінформаційній сфері, а й закладе підвалини для розбудови системи суспільного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Чиж І.С. Україна: шлях до інформаційного суспільства – К.: "Либідь", 2004. – 287 с.
2. Івановський В.В. Інформаційний простір регіону: проблеми та перспективи розвитку. – Житомир: "Полісся": 2005. – 168 с.
3. Суспільство, ЗМІ, держава: вектори взаємодії: Матеріали Всеукраїнської наради керівників державних і комунальних засобів масової інформації. – Державний комітет телебачення і радіомовлення України; НДІ засобів масової інформації, 2004. – 192 с.
4. Чиж І.С. Шлях до інформаційного суспільства – це шлях у майбутнє людської цивілізації // Вісник Державного комітету телебачення та радіомовлення України. – 2004. – № 1. – С. 8-24.

Матеріал надійшов до редакції 19.03.2007 р.

Ивановский В.В. Телерадиопространство регионов Украины: проблемы и перспективы развития на пути к информационному обществу.

В статье рассматриваются и анализируются некоторые проблемы, которые существуют в деятельности телерадиоорганизаций Украины, определяются приоритетные направления их дальнейшего развития в условиях глобализации и построения информационного общества. На основании цифр и фактов дается характеристика ситуации в телерадиоинформационном пространстве регионов, а также рассматривается один из возможных вариантов реформы государственных электронных СМИ.

Ivanovsky V.V. Television and radio space of Ukrainian regions: problems and perspectives of development on a way to informative society.

Some problems which exist in Ukrainian television and radio organizations activity are examined and analyzed, the priority directions of their further development in conditions of globalization and information society formation are defined. On the basis of figures and facts the characteristic of a situation in regions' television and radio information space is given, and also one of possible variants of state electronic MASS-MEDIAS reform is considered.